

УДК [378.147: 371.27](09)(477)

Х.О. ОНАСЬКО

**МІСЦЕ ЕКЗАМЕНІВ І ЗАЛІКІВ
У КОНТРОЛІ ЗА НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
УКРАЇНИ (70–80-ТІ РР. ХХ СТ.)**

У статті висвітлено історико-педагогічний аспект актуального для сучасної вищої школи питання організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Розкрито значення та особливості проведення екзаменів і заліків у вищих освітніх закладах України 70–80-х рр. ХХ ст. Подано експериментальні дані щодо з'ясування поглядів теоретиків і практиків педагогіки досліджуваного періоду на визначення місця названих форм організації контролю знань, умінь і навичок студентів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів. Проаналізовано нормативні акти Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, згідно з якими відбувалося проведення екзаменів та заліків.

Ключові слова: *контроль, екзамен, залік, оцінювання, навчально-пізнавальна діяльність.*

Освіта є провідним напрямом розвитку країни, стратегічним ресурсом соціально-економічного, культурного й духовного розвитку суспільства. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. визначає основні пріоритети, завдання й механізми реалізації державної політики в галузі освіти. Її розробка зумовлена необхідністю кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості та конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграцію її в європейський і світовий освітній простір. Сьогодні нагальною проблемою є потреба перегляду наявних і створення нових форм та методів контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Актуальність зазначеного питання зумовлена також необхідністю організації навчання протягом життя, формування уявлень про роботу студентів і невідповідністю цих завдань сучасній системі контролю за результатами навчання. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є звернення до історико-педагогічного досвіду: опанування педагогічних цінностей минулого, їх вдумливе осмислення, об'єктивне оцінювання та творче використання найбільш вагомих теоретичних та практичних здобутків вітчизняних освітян.

Аналіз шляхів розв'язання проблеми контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студентів здійснюється як у загальнотеоретичному (В. Байденко, Е. Коротков, О. Матвієвська, О. Новиков, М. Поташник, Н. Селезньова, О. Субетто, В. Черепанов, Є. Яковлев та ін.), так і в історико-педагогічному напрямі (О. Барибіна, С. Золотухіна, О. Микитюк, О. Осова, О. Чередник та ін.).

Мета статті полягає у висвітленні поглядів теоретиків педагогіки та практиків вищої школи на місце заліків та екзаменів в організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студентів вищих освітніх закладів України 70–80-х рр. ХХ ст.

Питання про значення заліків і екзаменів та про їхнє місце в системі перевірки й оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів завжди викликало дискусію серед науковців та практиків вищої школи.

Видатні дореволюційні діячі педагогіки дотримувалися з цих питань різних позицій. Так, М. Пирогов, не заперечуючи значення екзаменів, рішучо виступав проти численності обов'язкових екзаменів і формального їх проведення. У “Зауваженнях на звіти морських навчальних закладів за 1859 рік” він, характеризуючи “екзаменаційний напрям”, писав: “Він шкідливий, він збуджує схильність учнів навчатися для екзамену, а не для науки” [5, с. 219]. Вважаючи процес осягнення істини творчим та індивідуальним, педагог ставився до чинної екзаменаційної системи як до мало пристосованої до сучасних вимог науки і до ґрунтовної наукової освіти.

К. Ушинський оцінював екзамени як органічну та дуже корисну частину процесу навчання й обґрунтовував потребу чіткої та докладної перевірки знань при їх проведенні. Слід зазначити, що К. Ушинський неодноразово наголошував на необхідності виховання в учнів правильного ставлення до контролю, усвідомлення його важливості та необхідності. У публікації “Праця в її психічному і виховному значенні” він говорив про неприпустимість нав'ювання учням думки про те, що їх завдання – “як-небудь обдурити екзаменатора”. Педагог наполягав на тому, що вчитель має знати своїх вихованців, мати фізичну можливість здійснювати спостереження за ними. Контроль і екзамени прямо пов'язані з повторенням, яке К. Ушинський називав однією з необхідних умов гарного викладання. Контроль повинен стимулювати повторення засвоєного раніше так, щоб нове будувалося на старому. При річному екзамені, як вважав педагог, необхідно контролювати і все, що було вивчено в попередніх класах [8, с. 164].

П. Каптерев критично відгукувався про наявну екзаменаційну систему. Він вважав, що при “правильному повторенні” протягом навчальних занять екзамени для учнів не потрібні. Що стосується контрольної функції екзамену, то, на його думку, “якщо вчитель уважно спостерігав” за заняттями учнів протягом усього навчання, то екзамени недоцільні, бо вони не скажуть йому нічого нового. Тому за екзаменами залишається тільки їх “контрольне значення для начальства”, а “ціна”, яку треба платити за це, як він писав, дуже висока [2, с. 645].

Незважаючи на відмінність думок з приводу проведення екзаменів, ще в постанові РНК СРСР і ЦК ВКП(б) “Про роботу вищих навчальних закладів і про керівництво вищою школою” від 23 червня 1936 р. було зазначено, що способом перевірки успішності має бути складання екзаменів з лекційних курсів і заліків з практичних занять [3, с. 270–281]. Ці форми

перевірки результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів були взаємопов'язані й доповнювали одна одну.

У 70–80-ті рр. ХХ ст. погляди на значення екзаменів і заліків залишалися неоднозначними. А. Зільберштейн і Т. Солдатова зауважували, що “...навіть в умовах розвитку радянської вищої школи, в якій приділялося і приділяється значене місце залікам і екзаменам, не завжди об'єктивно й глибоко перевіряються та оцінюються знання, навички й уміння студентів” [1, с. 12].

Науковцями запропоновані результати експериментального дослідження, проведеного в середині 1970-х рр. серед викладачів і студентів вищих навчальних закладів м. Харкова. У процесі опитування було з'ясовано уявлення як викладачів, так і студентів про вимоги, що висувуються до оцінювання знань на екзаменах. Отримані результати засвідчили, що поряд з відомими усталеними положеннями про проведення екзаменів є багато питань дискусійного характеру, насамперед, про потребу в проведенні екзаменів.

Більшість викладачів того часу (71%) зазначали, що проведення екзаменів обов'язкове, і цілком схвалили їх проведення як організацію завершального етапу навчального процесу. При цьому екзамен вони визначали як завершальний етап навчального процесу, що підбиває підсумки. Проте 25% викладачів піддали сумніву доцільність організації такої форми контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів і пропонували оцінювати знання, уміння й навички студентів за темами.

Згідно з чинними на той час нормативними актами органів державного управління освітою колишнього СРСР, а саме: наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР “Про затвердження інструкції з дипломного проектування і захисту дипломних проектів у середніх спеціальних навчальних закладах” від 27 червня 1964 р. № 204, наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР “Про затвердження Положення про курсові екзамени та заліки у вищих навчальних закладах СРСР” від 11 червня 1973 р. № 513 [6], наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР “Про затвердження Положення про державні екзаменаційні комісії та Інструкції з підготовки дипломних проектів (робіт) у ВНЗ СРСР” від 14 березня 1974 р. № 245 тощо – заліки й екзамени в УРСР у 70–80-ті рр. ХХ ст. залишалися основними формами організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студентів вищих навчальних закладів. (Зазначимо, що вищезгадані накази припинили застосовувати на території України після видання наказу Міністерства освіти України “Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах” від 2 червня 1993 р. № 161 [7]).

У Положенні про курсові екзамени та заліки у вищих навчальних закладах СРСР екзамени було визначено як заключний етап вивчення всієї дисципліни або її частини, що має на меті “оцінити роботу студента за курс (семестр), набуті теоретичні знання, міцність їх, розвиток творчого мислення, набуття навичок самостійної роботи, вміння синтезувати набуті знання й за-

стосовувати їх до розв'язування практичних завдань". У цьому самому Положенні заліки розглядаються як форма перевірки успішного виконання студентами лабораторних та розрахунково-графічних робіт, курсових проектів (робіт), засвоєння навчального матеріалу практичних і семінарських занять, а також форма перевірки проходження навчальної й виробничої практики та виконання в процесі цих практик навчальних доручень відповідно до затвердженої програми. Зазначено, що в окремих випадках заліки можуть встановлюватися як за предметами загалом, так і за окремими їх частинами [6].

На думку А. Зільберштейна та Т. Солдатової, розв'язання питання необхідності проведення екзаменів і заліків слід шукати у двох напрямках. По-перше, треба вдосконалювати методику проведення екзаменів з тим, щоб забезпечити при їх проведенні більшу об'єктивність оцінювання знань, умінь і навичок студентів. По-друге, слід добиватися такого становища, при якому екзамени, як основна форма перевірки та оцінювання знань студентів, не повинні проводитися ізольовано, у відриві від інших форм навчальної роботи у вищій школі, у процесі проведення яких нагромаджувалися б деякі попередні дані, що характеризують успішність студентів [1, с. 12–13]. Л. Турбович, С. Кисельгоф, З. Полуяктова, окрім названих вимог, рекомендували турбуватися про індивідуальність перевірки, її всебічність і систематичність [4, с. 160].

Висновки. Як свідчить проведене дослідження, питання визначення місця екзаменів і заліків у контролі за навчально-пізнавальною діяльністю студентів у 1970–1980-ті рр. мало дискусійний характер. Хоча ці форми організації контролю у вищих освітніх закладах України були офіційно визнані основними, частина педагогів виступала за їх заміну тематичним контролем, а чинну заліково-екзаменаційну систему пропонувала вдосконалювати з метою посилення її об'єктивного характеру та врахування навчальних досягнень студентів під час лабораторних і практичних занять, коллокіумів, консультацій та лекцій.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розгляді особливостей проведення заліків та екзаменів за умов програмованого навчання.

Список використаної літератури

1. Зільберштейн А.І. Проведення екзаменів та заліків у вищій школі / А.І. Зільберштейн, Т.Д. Солдатова. – К. : Вища школа, 1979. – 88 с.
2. Каптерев П.Ф. Дидактические очерки / П.Ф. Каптерев // Избранные педагогические сочинения / [под ред. А.М. Арсеньева]. – М. : Педагогика, 1982. – 704 с.
3. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – 1970. – Т. 6. – С. 270–281.
4. Основы вузовской педагогики : учеб. пособ. для студентов университета / [ред. кол. Н.В. Кузьмина (ответственный редактор), И.А. Уркин]. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1972. – 311 с.
5. Пирогов Н.И. Замечания на отчеты морских учебных заведений за 1859 год / Н.И. Пирогов // Избранные педагогические сочинения. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1952. – 702 с.
6. Положение о курсовых экзаменах и зачетах в высших учебных заведениях СССР // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР. – 1973. – № 9. – С. 14–17.

7. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах : наказ Міністерства освіти України № 161 від 2 червня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>.

8. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения : в 6 т. / К.Д. Ушинский. – М. : Педагогика, 1988. – Т. 2. – 491 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2014.

Онасько К.А. Место экзаменов и зачетов в контроле за учебно-познавательной деятельностью студентов высших учебных заведений Украины (70–80-е гг. XX в.)

В статье раскрыт историко-педагогический аспект актуального для современной высшей школы вопроса организации контроля за учебно-познавательной деятельностью студентов. Определено значение и особенности проведения экзаменов и зачетов в высших образовательных учреждениях Украины 70–80-х гг. XX в. Предоставлены экспериментальные данные по вопросу анализа взглядов теоретиков и практиков педагогики исследуемого периода на определение места названных форм организации контроля знаний, умений и навыков студентов в учебно-воспитательном процессе высших учебных заведений. Проанализированы нормативные акты Министерства высшего и среднего специального образования СССР, согласно которым проводились экзамены и зачеты.

Ключевые слова: *контроль, экзамен, зачет, оценивание, учебно-познавательная деятельность.*

Onas'ko Ch. Place of examinations and tests to monitor learning and cognitive activity of students of higher educational establishments of Ukraine (1970–1980)

The article deals with the historical-pedagogical aspect of an urgent question for the modern high school – the question of the organization of the students' educational-cognitive activity control. As a result some ambiguity in these educators' ideas as for this problem is mentioned. The meaning and special features of taking exams and credits in higher educational establishments of Ukraine in the 70s and 80s of the XX century are defined. Some experimental data concerning the clarification of the views of both theoreticians and practitioners of the period under study are presented as for the estimation of the place of the pointed above forms of the organization of educational control, as well as the control of students' skills and abilities in the educational-training process in higher educational establishments. The results of the experiment held in Kharkiv in the middle of the 70s of the XX century are reported. These results allowed to state that at that time along with well-established regulations as for taking exams there were also quite a lot of debatable questions, for example discussions about the necessity of taking exams at all. About 25% of teachers doubted the propriety of such a form of the educational-cognitive activity control of the students and proposed to grade the students' knowledge, skills and abilities according to the studied themes. But under the existing normative acts of the organs of state educational administration of the former USSR exams and credits in Ukrainian SSR in the 70s and 80s of the XX century were the main forms of the educational-cognitive activity control for the students of higher educational establishments. The definition of the exam of that time is given, as well as the definition of the credit. The recommendations of the educators concerning the organization of exams and credits are given, such as the improvement of the exam taking technique in order to guarantee the objectiveness in grading the students' knowledge, skills and abilities; taking into account the results of passed seminars, practical lessons, colloquiums, consultations, etc during exams and credits.

Key words: *control, exam, credit, grading, educational-cognitive activity.*